

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍ

«...լքեալ մերժեալ քաղաք գրարի եւ
գրեի ժողովուրդին Յաիմեաց իւրոց
զգաւտոն Այրաքատա...»:

ՂԱՅԱՐ ՓԱՐՊԵՏԻ

Ա

ԹՈՒՐԵՆ ԵՒ ԹԱԹՈՒԼ

ԹԱԹՈՒԼ

Եւ մի՞շտ քեզ այդպէս տեսնեմ տխրամած.
Տես մառախլապատ ձմեռըն անցաւ,
Մըրըրկի փոխան ամպերը սեւցած
Մեզ վերէն անձրեւ կու տան յորդառատ:
Կը հալին ձիւներ, կը սեւնան դաշտեր,
Սեւցած դաշտերուն կը բուսնի կանաչ,
Ամէն տեղ իւր ձեռք պարզէ երկնից Տէր,
Ծաղիկ կը սփռէ, ծաղիկ ձախ ու աջ:
Եւ այն ձմեռուան դաշտերը մերմակ
Վառուած եօթըն գոյն շող ծաղկանց ի դէզ
Կը բուրեն անուշ կապոյտ երկնից տակ,
Բերած ծաղկավարս գարուն գեղատես:
Եւ քոչնոց գեղգեղ, արտոյտի սուրբ երգ,
Հըռուող սարեկի անուշիկ այն ձայն,
Քանի՞ սրտերէ կը սրբեն հին վէրք,
Երգասէր սրտին ըզգալի միայն:
Եւ պատը ջըրերն ալ տես, կը պարզին,
Կ'իջնեն հեղեղներ, արեւը վերէն
Քաղցրիկ ժըպիտով իւր շողերն անգին
Կը քափէ լուսոյ վառած ամանէն:
Սար ու ձոր համայն կապոյտ երկնից հետ
Վընիտ ջըրի մէջ մէկ կ'անդրադառնան,
Ալիքն ու շողեր, արեւն ու պարզ գետ
Իրարու համընդ կու տան նոր գարնան:
Եւ հովիկն իջած սիրուն սարերէն
Կը շոյէ մեղմիկ ձուճաղկի մակատ,
Աստղերն անուշիկ բարձր ժայռերէն
Լըռին կ'ականջեն առուակին ագատ:
Ամէն տեղ կրնուանք, բերկրութիւն համայն,
Ինչո՞ւ տրիսուր ես դու նորեկ գարնան:

ԹՈՒՐԵՆ

Ախ, դեռ իմ գարնան գեղանի դաշտէն
Թանձրամած ձիւներ, Թաթուլ, չեն հալեր.

Դեռ այն պաշտելույս վարդի թրփերէն
Ոչ մին ծիլ, բողբոջ դեռ չէ արձակեր:

Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Դեռ նոր է գարուն, փոքր ինչ ըսպասէ,
Նազաֆայլ կու գայ Մայիսը սիրուն,
Ճակտին վարդէ փունջ՝ քեզի պիտ' ըսէ.
«Ինչ գարդ գեղեցիկ իւր սեւ վարսերուն:
Եւ մինչ սիրահար սոխակն երգահան
Կարօտած՝ երգէ վարդը կարմրորակ,
Դու այդ վարդերէն փնջէ, սիրական,
Իւր սեւ վարսերուն գեղեցիկ պըսակ»:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Ի՞նչ վարդ, ի՞նչ գարուն. սրտիս մէջ անհուն
Վըշտեր կը տեղան անեղ փոթորկէն,
Կը վախճամ, երբ մենք երազեմք գարուն.
Զմրան սառնամած ձիւներ մեզ ծածկեն:

Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Այլ այն փոթորկէն կը ծագի արեւ,
Ունշող արեւէն բոյսերն ու տրեկեր
Պիտի արձակեն ծաղիկ ու տերեւ,
Կանացի մագնիֆ չը գիտես, ընկեր.
Տեսնէիր ըզնա դաշտի մէջ երէկ,
Մագերն հերարձակ, հողմերէն ծըփուն,
Աչքին ցոլ կու տար գարունը նորեկ,
Ոգին էր կարծես ծաղկանց դաշտերուն:
Այն հուրն ի հրեղէն աչերն երկնային,
Այն սիրտը բոբբոք սիրոյ կրակով,
Այն հոգին համակ քեզմով կաթոգին
Կը վառուէր անշէջ՝ լըցում ին սիրով:
Եւ երբ բերա՞ր բազա ու երգեց,
Սէրդ երգեց միայն ըզգաստ ու պարկեշտ:
Արտոյտն օդասլաց իւր ձայնը կրտեց.
Սոխակը վարդին տուաւ իւր հրաժեշտ:
Դեռ նոր է գարուն, այն օրը կու գայ,
Դու ինչո՞ւ տըխուր, այդպէս գետնամած:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Սիրտըս անվերդով միայն մի ցաւ կայ,
Այն ցաւն է միայն գիւս այրած, մրկած:

Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Ժայռ մի է սիրտըդ, գիտեմ, ամպամած,
Կենաց անդունդէն դարձած երկընթին,
Անվախ, անվեհեր կը վիսայ կանգնած,
Սէգ արհամարհանք նետէ ամէնքին:

Նորան ահարկու չրկայ ոչ մի բան,
Արջնաթոյր ամպեր պըսակ իւր գրլխին՝
Թէ փայլատակով կայծակներ տեղան,
Ոչինչ չեն գործել հաստապինդ կրծքին:
Այլ թէ արեւակ այն թուխ թուխ աչեր
Սրտիդ պէս մըթին՝ քեզ շող արձակեն,
Անշուշտ կը մաշուիս, յայնժամ հառաչներ
Կը թռչին սրտիդ սիրոյ կայծակէն:

Թ Ո Ւ Բ Ե Ն

Թաթուլ, ախ Թաթուլ, սրտիս մէջ մըտիր,
Աչքէս վայր իջած արտասուք տես -
Այնտեղ որոնէ, ուրիշ սէր զըտիր,
Մըրըրկող սրտիս կոհակ ալեաց մէջ:
Ո՛ւր է հայրենի աշխարհիս գարուն,
Ո՛ւր են իւր թռչնոց գեղամի երգեր,
Ախուրեան աղտոր մէջ իւր ավերում
Զե՛ս լուսեր ինչպէս կ'արձակէ ձայներ:
Ներսէն թշնամիք, դրսէն թշնամիք,
Հայրենի երկրին կու գան սեւ պատել,
Սելջուկ-Թաթարի թագմութիւն ռամիկ
Երդուել են սըրով յաւէտ մեզ ատել:
Վեստեանք Կուրացած փառաց տենչերով,
Վասակի դերը կ'ուզեն կատարել,
Եւ դու ըսմայած զարնան փրնջերով,
Բերկրանքդ. կ'ըսես, ո՞վ քեզմէ տարել:
Զըկայ ինձ գարուն, Թաթուլ, երբ այդպէս
Հայրենի երկրից կը տիրէ՝ ձրմեռ.
Երբ մեր բոյրի մայրըն աղեկէդ
Կու լայ, ես հրմուի՞մ մորա սիրով դեռ:

Դ Թ Ա Յ Ո Ւ Լ

Կորչին թող Վեստեանք, կ'աւորին Պահլաւներ,
Վահրամի սուրը դեռ չէ բըթացել.
Նա մեզ ուժ կու տայ, կորովի ձեռքեր՝
Վեստեանց սրտերըն անհաշտ պատառել:

Թ Ո Ւ Բ Ե Ն

Թաթուլ, դու իրօք ոչինչ չը գիտես,
Քաջութեան աւիւն ըզքեզ բորբոքած՝
Շուրջըդ չես նայիր, շուրջդ նայէ, տես,
Ի՞նչ շողեր ունի արեւըդ պաշտած:
Եւ Պահլաւունի մեր այդ յոյսերէն
Յունամոլ երգիցն, հեշտութեան ծրնունդ,
Թողած ամէն ինչ, հայրենի երկրէն
Դուրս կ'երթայ խնդրել հանգիստ ու սրնունդ:
Եւ մինչ այս ժամուն թըշուառ հայրենիք
Աղեխարշ ձայնով կու լայ, կը կանչէ,

—Անձին շահ ի բաց թողուցէ՛ք, որդիք,
 Ձեր անմիութիւն զիս միշտ կը տանջէ,
 Գրիգոր Մագիստրոսն իւր սիրած երկրէն,
 Սուրբ Այրարատայ շրջեղ դաշտերուն,
 Մասեաց, Երասխայ, Արագած սարին,
 Եւ Սեւան Լընի սեւ ալիքներուն,
 Այն բարձր բարձր կանաչ սարերուն,
 Սարի գագաթին ծըլած խոտերուն,
 Եւ Նաւասարդի ծըխանի ծըխին,
 Թռչնոց երգերուն, կապոյտ երկընքին,
 Եւ արփույն շողով համակ բոբրոքուն
 Սուրբ Էջմիածնի թեւաբաց հաչին
 Հրաժեշտ նա կու տայ երթալ դէպ հարաւ,
 Աւարներ գրկել, խամրած դաշտ երգել:

Թ Ա Թ Ո Ւ Լ

Եւ ի՞նչ, ո Ռուբէն, ինչո՞ւ կը ծաղրես:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Ծաղրը չէ խօսքս, հրամանը եկաւ,
 Փոխան ծաղկագարդ երկրին գեղատես
 Մագիստրոսն ընտրեց աւագ, քար ու կաւ.
 Եւ Սենեֆերիմ Արծրունու նըման
 Կը թողնէ կ'երթայ իւր սիրուն երկիր,
 Հեռուէն դիտել մեր խեղճ Հայաստան,
 Նորա ցաւերուն միշտ անկարեկիր:

Թ Ա Թ Ո Ւ Լ

Բայց չեմ հաւատար, Մագիստրոսն երէկ
 Յաղթական քաջի գեղալանջ կրծքով
 Թըխաթոյր ամսին կը գոչէր՝ Արեկ,
 Բոբրոքունէ կրծքիս քո հուր կայծակով:
 Մինչեւ Մագիստրոսն իւր վեհ հարց նըման
 Ձընկնի դիթաւալ՝ չըկայ գերութիւն:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Երէկն այսօր չէ, խօսքերն երէկեան
 Այս առուր համար չունին գոյութիւն:

Թ Ա Թ Ո Ւ Լ

Սիրտը կը ծակես, մենք բոլորովին
 Լըքեա՞լ ենք ուրեմն:

Թ Ո Ւ Բ Է Ն

Դեռ այդ չը գիտեմ,
 Այլ ազնւական դասէն ոչ ոքին
 Սուրբ չի շողալ պատեանէն կարծեմ:

Թ Ա Ք Ո Ւ Լ

Թող արդ ամպուտի երկինք կապուտակ,
 Սեւ սեւ ամպերը ծածկեն իւր երես.
 Թող արդ որոտայ երկինք Քըխորակ
 Ու փայլատակէ հրեղէն բոցի դէգ.
 Թող արդ վրէժխնդիր շառաչող սուսեր
 Շողայ ու փայլի մեր սեւ աշխարհին.
 Մահէն ետք միայն՝ հայրենեաց ի սէր
 Օտար լըծի տակ գլուխներս խոնարհին:
 Ի բաց այդ վատեր, մեռած հոգիներ,
 Հեշտութեանց գրկէն վիժած ճիւղներ,
 Ի բաց Մագիստրոս, ի բաց Վեստ-Սարգիս,
 Թող զարդեր լինին դոքա պերն փառփիս,
 Թող կորչին դոքա, անհետին երկրէն,
 Անէծք միշտ իրենց ճակատին կըրեն:
 Հայաստան մեզ պէս փայլէր շատ ունի,
 Շատ ուժ ունիմ ես պահած պահունի.
 Կը տեսնես, Ռուբէն, երբ սուսեր շարժեմ.
 Հագար Մագիստրոս, Վեստ-Սարգիս կ'արժեմ.
 Երբ շնչէ Ռուբէն, ներշնչէ Թաթուլ,
 Երկաթ կը կտրին ամէն սրտեր թոյլ.
 Վատուծ ձեռքերը կը ստանան կորով,
 Ամէն ինչ փշրել անսիրտ, անգորով:
 Գարուն է, հոգրայր, գարուն հայրենեաց,
 Հոգ չէ թէ վատերն իրեն չըտան ցուր,
 Բանանք մեր սրտեր, իւր դաշտեր փառաց
 Թող մեր արիւնով ռոգուին անցուր:
 Եւ գիտե՞ս յայնժամ ինչ կարմիր սիրուն
 Ծաղիկներ ծաղկին մեր սուրբ դաշտերուն:
 Հոգսերըդ թափ սուր, թող այդ վատ սրտեր
 Ոտփ տակ առնուն հայրենի վարդեր,
 Թող միշտ անտեսեն հայրենի արեւ,
 Թող ապրին օտար երկրէնքի ներքեւ.
 Օտար աշխարհի աստղերն ու լուսին
 Թող փայլին նոցա կոթակոթ ուսին.
 Եւ խեղճ ու թշուառ Հայաստանն անտէր
 Կաշկանդուած կըրէ գերութեան բանտեր.
 Եւ մանուկ արքայն պառակտած երկրին
 Թող միայն տեսնէ խաւարած արփին:
 Թող կորչին դոքա, անհետին, երկրին
 Անէծք ու պըժգանք հետերը տանին:

(Կ'երթայ)

Բ

ԹՈՒԲԵՆ

Գընաց՝ թող երթայ, նորա ետեւէն
Ոչ ոք արտասուք պիտի չը թափէ.
Ոչ ոք թող ցաւի, ոչ ոք սարսափէ,
Զուգեմք մեմք շողեր իւրեան արեւէն:

Գընաց՝ թող երթայ, նորա ետեւէն
Հուժկու մեր սրբեր թող շողան պայծառ.
Եւ Աւարայրի ջուր, առազն ու քար
Սրբեն մեր գէնքեր փայլուն արեւէն:
Գընաց՝ թող երթայ, սիրտըս սոսկալի
Կ'եռայ կը ծըփայ՝ արեան միշտ կարօտ.
Կը սպասեմ թէ ե՞րբ պիտի առաւօտ
Ծագէ մեզ՝ կեանաց յուսով լիալի:
Գընաց՝ թող երթայ, անմահ նահատակ
Հազար երեսուն ու վեց սուրբ քաջեր
Զեռքերը բռնած արեւշող խաչեր
Ինձի ձայն կու տան կապոյտ երկնից տակ.

«Մենք սեւ մատնութեան պժգալի երէշներ
Տըզմուտի պղտոր ջրով ծածկեցինք.
Մեռանք քաջութեամբ, եւ արդ մեզ երկինք
Մեր նախատներուն շնորհեց պսակներ»:

Եւ ես ձեզ նըման կ'ուխտեմ այդ երէշներ
Դժոխքի անդունդ տանել իջեցնել,
Եւ անշուշտ փառաց մի նոր գահ կանգնել,
Եթէ այս գահը կործանեն Յոյներ:

Գ

ԻՆՉՈ՞Ւ ԶԵՋ ԹՈՂՈՒՑ ՊԱՀԱՆԻԿ ԻՇԵՆՆ

Անուշիկ արեւ, տժգունած լուսին,
Ծաղկալից դաշտեր, ցօղ արշալուսին,
Անձաւներ, ժայռեր՝ սրբութեան տեղիք,
Երկնից ակնապիշ ազօթող հոգիք.

Սրբազան լեռներ, երկնամբարձ, հսկայ,
Դարերու փառաց յաղթական վրկայ,
Ով Մասիս, երկնից ամպերուն կը պած
Ահաբկու դարձեալ մէջ այնքան վըշտաց:

Եւ դու, Հըրագդան, գետ արեւագանգ,
Կարմիր կոհակներդ ցաւոց արձագանգ.
Շիրիմ ու մատուռ, մահատակ, արձան,
Ամէն տեղ ընկած, ամէն տեղ ցիրցան:

Եւ խաչի փառաց շողարձակ թւեր
Որ երկիր թռչած՝ կը նայիք միշտ վեր,
Ինչո՞ւ ձեզ թողուց Պահլաւիկ իշխան,
Կարմիր ձեր դէմքեր ինչո՞ւ դեղնեցան:

Դ

Ինչո՞ւ տխրաձայն քո այդ կարկայներ անաշ Ախուրեան,
Ինչո՞ւ քո սրտէն մազձոտ հառաչներ ծըփալից կ'երթան.
Ափնածիր ասիերդ ինչո՞ւ են տըխուր անծաղիկ մնացած,
Ո՞րք են հայրենի երգերդ, ինչո՞ւ լուռ ու դատապարտուած:
—Ամէն ինչ գնաց, ինձ բաժին դարձաւ հառաչանք ու ցաւ:
Սեւ սուգ ես մըտել, գեղապանձ Անի եւ դառըն կու լաւ:
—Ինչպէ՞ս չը լամ ես, շուրջըս գեղանի՝ ծածկեց արդ աւագ:
Հագար ու մէկ հատ սուրբ եկեղեցիք, խաչարձան, գրմբէթ,
Ո՞վ խըլեց ձեզնէ ձեր փայլ գեղեցիկ, ինչո՞ւ արդ անհետ:
—Փառաց տենչը լոկ, հովիւ չունինք մենք, լըքեալ անտէր ենք:
Ինչո՞ւ ամայի ընկած ձեր բերդեր, սարեր հայրենեաց:
—Ձը կայ բերդակալ, ընկան քաջ գորբեր սիրով միացած:
Ո՞րք են Պահլաւներ: —Շատերը մեռան սուրբ գործի համար:
Իսկ ա՞յլ: —Լեգուս չի բռներ, եղան դաւաճան: Ո՞րք ձեր գո-
[րավար:
—Զօրավար չունինք, թագուորը զընաց, թագն անտէր մընաց:

Ե

ԹԱԹՈՒԼԻ ԵՐԳԸ

Գեղեցիկ է Հայաստան,
Իւր լեռները փրկարար,
Իրեն համար միարան
Արեւ տեսնեմք ընդ երկար:
Թող բռնութեան սուրը շաչէ մեր գլխին.
Թող որոտան թշնամութեան սեւ ամպեր,
Մեզ ձայն կու տան հսկայ լեռներն ահագին,
Վաղուց նոքա մեզ կը սպասեն անհամբեր:

Գեղեցիկ է Հայաստան,
Իւր լեռները փրկարար,
Իրեն համար միարան

Ապրիմք յաւէտ ընդ երկար:

Դիւցազնութեան դեռ չեն անցել սուրբ դարեր,
Երբ հայրենիք ձայն կու տայ մեզ ողորմիկ՝
Թող մեր գլխին քափին շանք ու կայծակներ,
Մենք դուրս կու գանք դարձեալ հանել փոթորիկ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Արեւ տեսնենք ընդ երկար:

Սուրբ հայրենեաց ով դուք լեռներ ծաղկագարդ,

Անմիութիւն ինչո՞ւ ցայսօր ձեզ տիրէ.

Լի բերկրութեամբ, Հայկայ որդիք, սիրտ զուարթ,
Երթանք, չեկողն իւր հայրենիք չի սիրէ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Ապրիմք յաւէտ ընդ երկար:

Մենք այժեմաներ կը դառնանք քո լեռներուն,

Խաղալ, խայտալ կանաչ կողից քո վերել,

Այլ թշնամին թէ երեւի՝ շատ հեռուն

Սեւ մուխի պէս կ'ոստնունք ծածկել իւր արեւ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Արեւ տեսնենք ընդ երկար:

Մեզ թող պալատ ժայռեր լինին երկնամբարձ,

Ծարաւանհիւժ մեր սրտերուն թող առուակ

Դիւցազնութեան բղխէ ջուրը, որ մեր հարց

Այնքան դարեր կըռնց կոփեց քաջ զաւակ:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Ապրիմք յաւէտ ընդ երկար:

Ապրիմք, ապրիմք, թող քաջութեան կարմիր հուր

Մեր սրտերը միշտ վառ պահէ յաւիտեան.

Եւ քեզ համար հուժկու ձեռքով բառնանք սուր,

Միշտ քեզ համար ապրիմք, մեռնիմք, Հայաստան:

Գեղեցիկ է Հայաստան,

Իւր լեռները փրկարար,

Իրեն համար միաբան

Արեւ տեսնենք ընդ երկար:

Ատելութեան վատ սերմերը մեր կրծքէն

Թափեմք ի բաց, սուրբ է գործը հայրենեաց.
 Ձայն մի կու գայ, ձայն մի ահեղ երկրմեղեմ,
 -Սիրով միայն օգնել կրնամ հայրենեաց:

Լեմք այդ սիրով, Հայաստամ,
 Մեր հոգիներ քեզ կու տամք,
 Քեզի համար միաբան
 Տուն տեղ թողած՝ արդ կու գանք:

Թող քոնութեան սուրը շաչէ մեր գլխին,
 Թող որոտան քշնամութեան սեւ ամպեր,
 Մեմք կը մեռնինք համբոյր տուած քո հողին,
 Մեմք այդ աւուր միշտ կը սպասենք անհամբեր:
 Գեղեցիկ ես, Հայաստան,
 Քո լեռները միշտ օրհնեալ,
 Քեզի համար միաբան
 Կու գանք մեր սիրտ, հոգին տալ:

Զ

ՄԱՏՆԻՆԻ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ

Դառնն ոնիր մի գործեցիր, Գրիգոր,
 Ահարկու ձայնով երկինքը վերէն
 Քեզ «վրէժ» կը գոռայ, վրէժ ահաւոր,
 Ո՞ւր պիտի փախչիս նորա երեսէն:

Մատնիչ հայրենեաց, մատնիչ արքային,
 Մատնիչ քո հօրը թափած սուրբ արեան,
 Մատնիչ երկնային սիրոյ, մարդկային,
 Մատնիչ կը գոչէ քեզ գետըն Ախուրեան:

Հայրենի վրտակ, հայրենի ծաղիկ,
 Հայրենի ներկուած կարմրիկ հողեր,
 Հայրենի երկնից շողալիր աստղիկ,
 Հայրենի վարդը, հայրենի ցօղեր

Մատնիչ կը կոչեն ըզքեզ, Մագիստրոս,
 Քո երեսն ի վեր տես քանի՞ կու լան,
 Քանի՞ մանուկներ ցրուած հոն ու հոս
 Մայրեր կը կանչեն, այլ մայրեր չը կան:

Հայաստանն աւեր, սուրբ եկեղեցին
 Անհովիւ ընկած քո սեւ երեսէն,
 Սաղմոս, հոգեշունչ երգեր լռեցին,
 Ժողովուրդն ընկաւ անտէրունջ, անգէն:

Դառն է քո գործած ռնիրը, Գրիգոր,
Աստուծոյ արեամբ կրնամք այն կրնիք
Գերեզման փորեց հայրենեացըդ խոր,
Օտարին թողած աշխարհըդ բընիկ:

Եւ դու տարագիր հայրենի երկրէն,
Հանգստեան գիրկը նետուեցար սիրով,
Հայրենի հողի սէրը քո սրտէն
Կորչեցիր ի բաց, գայն միշտ մոռնալով:

Արդ, ո՞ւր կը փախչիս վրիժուդ ձեռքերէն,
Վրէժխնդիր է նա, Աստուած ահարկու
Իւր ամենատես լայնշի աչքերէն
Ձը կարծես, երբեք բան չէ փախչելու:

Դառնն ռնիր մի գործեցիր, Գրիգոր,
Ահարկու ձայնով երկինքը վերէն
Քեզ «վրէժ» կը գոռայ, վրէժ ահաւոր,
Արդ, ո՞ւր կը փախչիս նորա երեսէն:

Հայրերուդ սրտէն արտաքս հանած՝
Այդ միջագետքիդ աւագուտ դաշտեր
Փոխան հայրենի դաշտերուն փառաց
Քո սիրտը, Գրիգոր, ինչո՞ւ չի պաշտեր:

Երգիչ, աւագի՞ն դարձար սիրահար.
Ձը գրաւե՞ն ըզբեզ վարդերն ու սոխակ,
Եւ առաւօտեան ծուխըն ծըխանի
Ինչո՞ւ մոռացար դու այդպէս արագ:

Արդ, ո՞ւր փախչիմ ես, ո՞ր ջուրըն ընկնիմ,
Ի՞նչ սեւ հող քաշեմ ծերուկ նակատիս,
Երկինքը մըռայլ, լուսինը դժխեմ,
Ձրկա՞յ մի անկիւն խղճահար սրտիս:

Հայրենի.սարեր, անկիւն մի տըւէք,
Հրագդան, կաթ մի քո անուշ ջրբէն,
Խաչեր, գմբէթներ, մէկ հեղ փայլեցէք,
Աչիս լոյս տըւէք ու դարձէք նորէն:

Այլ խորին, խորին լըռութեան ներքեւ
Ոչինչ կը շարժի, ոչինչ ձայն կու տայ,
Աստղերն ու լուսին, երկինքն ու արեւ
Մըռայլած՝ կ'աչեն ինձի անըզգայ:

Եւ քունը փախած աչքերէս տըխոր,
Այն ժամին՝ երբ լուս կը դիտեմ երկինք,
Երբ չը կայ մի ձայն, ոչինչ խառն ի խուս
Թէպէտ հակատէս կը հոսէ քրտինք,

Այն միայնութեան սոսկալի ժամուն
Ահարկու պատկեր կ'երեւի աչքիս.
Կը բացուին ամպեր եւ հիմ ղարերուն
Դժխեմ ըստուերներ կը մաշեն հոգիս:

Սեպուհ սարերու հսկայ կողէն վեր
Թունալից արքայն իւր շունչը վերջին
Կու տայ, կը թողու քարայրըն աւեր,
Կը թըռչի երկինգ՝ գահակից փրկչին:

Զարագործ Պապը Ներսիսի դիմաց
Վայրահակ գլխով կը հայցէ ի գուր.
Եւ աւագանին հոգւով ամպամած
Կ'աչէ՝ Սահակայ սրտին կոխած սուր:

Ահա նենգ Սահուն, Վահան, Մեհրուժան.
Երեսներ սեւցած՝ կը լափուին բոցէն,
Արեան յորձանուտ ալիքներ խուժան
Կու գան յորդահոս դժոխքի ծոցէն՝

Խեղդել վատերը, Գատիշոյն, Վասակ.
Տիրանենգ Վեստը, Զանգակ ու Պետրոս:
Եւ ճակատներուն դժոխքի պրսակ
Մատով կը ցուցնեն ըգֆեգ, Մագիստրոս:

Այնտեղ է Սըմբատ, Աշոտըն այնտեղ,
Մատնութեան զոհեր հազար ու հազար.
Վէրքեր ունին խոց, վէրքեր չունին դեղ,
Մատնութեան վէրքին չըկայ վէրք հաւսար:

Այլ ինձ սոսկալի, այլ ինձ ահարկու,
Ամենէն տըխուր պատկերըն ահա,
Այն ո՞ր սիրտն է քար, ո՞ր աչքերն աղու,
Որ չը մորմոքի, չը լայ նորա վրայ:

Ամպեր, ծածկեցէք բերդըդ սեւադէմ,
Անհետ, Կիզիսդրա, հեռացիր աչքէս:
Այլ ի գուր, լըռին մեհնութեան ընդդէմ
Պատկերը կու գայ խըռովել հոգիս:

Դալկադէմ արքայն սեւ սեւ աչերով
Եւ արժուական ծիրանին հագած
Հսկայ ժայռերէն կապուած պարանով
Անդունդներէն վեր կը մնայ կախուած:

Աչքերն երկնքին, ժողված վերջին ուժ,
Կ'արձակէ վերջին վրէժխնդիր բողոք.
—Մի մոռնաք, Ռուբէն, Յոյներն են վատուժ՝
Նքէ Հայերըդ լինին անողոք:

Ո՞ւր եմ կայծակներդ, Աստուած վրէժխնդիր,
 Եւ ահա մըռայլ ամպեր կը ճեղքին,
 Կը փայլատակեն, եւ գունդ մի ըմտիր
 Վըրէժ կ'ուխտեն հետ երկնից կայծակին:

Եւ արքայն դալուկ կ'արձակէ հոգին,
 Մանտալ եղբայրներ կը ժպտան վերէն,
 Եւ Ռուբէն տըխուր կ'աչէ երկընքին.
 Ձեռք մը Կիլիկիան ցոյց կու տայ իրեն:

Եւ բուն չարագոյժ կը ճչայ վերեւ,
 Երկնիք կը թափէ դառըն արտասուք.
 Աստղերն ու յուսին ամպերու ներքեւ,
 Հոգին հայրենեաց ընկրդմած ի սուգ:

Եւ խոր անդունդի բերանն հաւաքուած
 Կը մնան գիշակեր թռչուն ու գազան.
 Խրոխտ առիւծը, գայլեր բերանբաց,
 Անգղեր ու վագրեր, սողուն բազմագան,

Կ'ռնան, կը կանչեն, կը թռչին, վազեն,
 Լափելու տենչով կը վառուին բորբոք,
 Եւ ճախրասրլաց, որսաւէր բազէն
 Կը թռչի որսը լափել անողոք:

Եւ ահա նոյն ձայն դարձեալ երկընքէն,
 Կը գոռայ սաստիկ, կ'որոտան ամպեր,
 «Դառող Մագիստրոս, երկնիք կ'ուզէ բէն
 Վրէժխնդիր Աստուածն է եւ անհամբեր»:

Դառըն ոմիր մի գործեցիր. Գրիգոր,
 Ահաւոր ձայնով երկինքը վերէն
 Քեզ «վրէժ» կը գոռայ, վրէժ ահաւոր,
 Արդ, ո՞ւր կը փախչիս ճորա երեսէն:

Է

ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՎԻԿ

Իւր իշխանական փառաց գաւի վրայ
 Խղհախար այդպէս մի օր ալ իշխան
 Նստեր էր. արեւ վերէն անխնայ
 Կ'այրէր, կը լափէր իւր սիրտն անկենդան:

Եւ ահա մէկէն անուշիկ հով մի
 Գրգուեց իշխանի խորշումն ճակատ.
 Մագիստրոսն ըզգաց՝ թէ այն հայրենի
 Հովիկն էր զըզուող իւր գոռոզ ճակատ:

կաթօսցած սիրտը, հոգին վըշտահար
Թըռա՝ թէ բըռնել այն հովիկն անուշ,
Այլ հովիկն անցաւ՝ սըրտէն ճըգած վառ
Մի սուր հառաչանք, վշտալից մի յուշ:

Հարցուց՝ «Ո՛վ ես դու եւ ուստի՝ կու գաս,
Շունչըդ ինձ ծանօթ կը թըւի կարծես»:
—«Հայրենի հովն եմ, անտէր հողերուն
Պահապան հրեշտակ. եւ զիս դու կը զգա՞ս»:

—«Ուստի՞ կը փըչես դու այգալէս սիրուն»:
—«Խամբած ծաղիկներ շոյելով քնքուշ
Սուրբ Արարատայ երկնիւղ գագաթէն
Կը փըչեմ, ինձ հետ քըշելով չար փուշ»:

—«Ինձ ի՞նչ կը բերես դու Այրարատէն»:
—«Պահլաւիկ իշխան, ես քեզ կը բերեմ
Հեծութեան ողբեր, տառապանք դժխեմ,
Անհայր ու անմայր, անտուն ու անտէր»:

Հէգ մանուկներու գերութեան բանտեր,
Որոնք կը մեռնին անհաց ու անցուր,
Հայրենի հողէն դուրս քըշած տըխուր:
Քեզ ամէն սըրտէն պժգանք կը բերեմ,
Քեզ ամէն բերնէն անէծք կը բերեմ»:

Չ

ԿԱՅԾԱԿՆԱՀԱՐԸ

Այն օրն ալ ծագեց, վրէժխնդիրն Աստուած
Կըռած ու կոփած ահարկու կայծակ՝
Ելաւ երկնքի երեսը փռուած
Սեւակ ամպերուն յանձնել իւր կայծակ:

—«Մըռայլէ, երկինք, գոչեց երկնից Տէր,
Ամպեր, առէ՛ք ձեզ շիկավարս շանթեր,
Մագիստրոսն ելաւ թըշուառին լըճող,
Թափեցէ՛ք ամպեր, ձեր շանթեր մըրկող»:

Եւ ահա երկնից սեւ սեւ ամպերուն
Երեսը ներկուած գոյն գոյն փայլերով,
Ամէն տեղ փայլակ, շանթ անագորոյն,
Կը թափին յերկնից արագ փայլերով:

Եւ ոլորապտոյտ բոցը ծըխաշունչ
Վայրագ կը լափէ դալարի դաշտեր,
Միջագետքը լուռ՝ հեծէ անմբռունչ.
—«Ո՞ր մեղքիս համար այս պատիժը, Ֆէր,

Դաշտը խանձեցաւ, վարսագեղ Մայիս
Երեսը մբռտած՝ սեւ ծուխ կը շրնչէ.
Ծըծումբի հոտին, մոխիրին կը նայիս,
Կ'ըսես թէ սա հին այն աշխարհը չէ»:

Եւ երբ իրիկուն եկաւ վերջալոյս,
Այրած, խանձուած, լըֆեալ մի դիակ
Փանուարի վըրայ, ուսամբարձ, անյոյս,
Տարան ձրգեցին աւագ հոգի տակ:

Լըֆեալ, խմայի մարդիկն այն հոգին
Սեւ մուր ու սեւ թուֆ միշտ թափած կ'երբքան,
Հոգն իսկ դժկամակ կըրել իւր կողին
Ձայն՝ որուն ամէնք, անէծք կը կարդան:

Եւ այդ փոսի վրայ ոչ շողաց արեւ,
Ոչ փայլեց խաչին փրկարար թեւեր,
Ոչ երկինք տըւաւ նորան իւր բարեւ,
Ոչ գայն զրգուեցին հայրենի հովեր:

Մագիստրոսն այսպէս կորաւ, մտնիչնե՛ր:

1891 Մարտ 25-30

